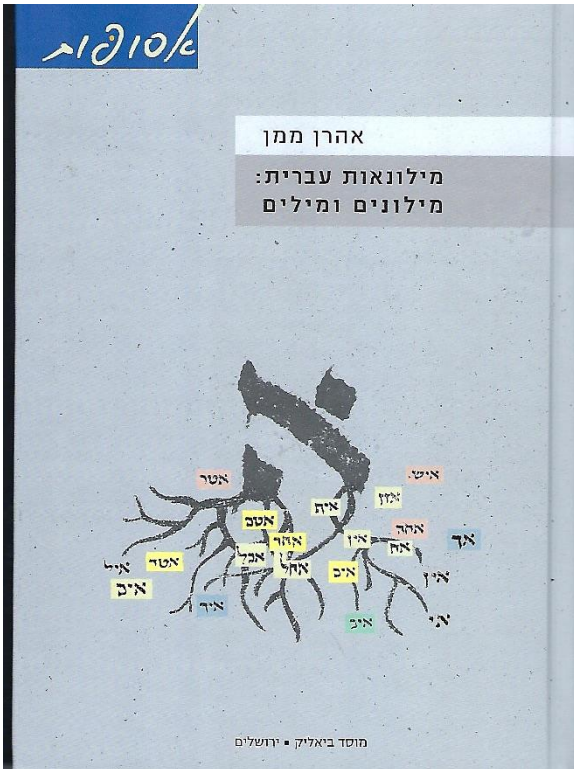

האגרטל אוגר טל והחשמל חש וממלמל

אהרן ממון הוא נשיא האקדמיה ללשון העברית, חוקר רב מוניטין וחתן פרס ישראל בחקר לשונות היהודים. בימים אלה יצא במוסד ביאליק ספרו "מילונאות עברית: מילונים ומילים", המכיל מאמרי מחקר רבים. רובם מתמקדים במילונאות העברית העשירה בימי הביניים, מסעדיה גאון דרך "מחברות מנחם" ורבים אחרים, שהקימה תשתית איתנה למילונאות המודרנית. במאמר מרתק הוא עוסק במה שנקרא "מילים מורכבות", מה שאנחנו נוהגים לקרוא 'הלחמים'.

העברית אינה חובבת הרכבים, אם כי יש לכך שורשים כבר בתנ"ך ובלשון חז"ל. המילה 'גלעד' מפורשת כבר במקרא כ"עד הגל הזה", ואברם הוא "אברם". במקרא נמנות כמה עשרות מילים מורכבות, ורבות מהן נפוצות עד היום, כמו הללויה, הראל, שנהב (שן+יב, שהוראתו על פי הסנסקריט פיל) ועוד. המגזר הבולט ביותר

בתחום ההלחמים המקראיים הם השמות הפרטיים: אברם ואברהם, ירבעם ורחבעם, ישעיה וירמיה, ראובן ובנימין ועוד. גם התלמוד תרם את חלקו במילים נפוצות כמו איזה (אי+זה), היכן (אי+כאן), משהו, כיצד ואפילו (אף+אם+לו). מילים אחרות נשכחו. תוכבר (תוך+בר) הוא גדי תלמודי צלוי הממולא באבריו, ובהשאלה מאוחרת אדם שתוכו כברו. חלביץ (חלב+ביצה) הוא צמח תלמודי.

התופעה עליה שופך ממון אור היא מקרים רבים שבהם המילונאים בימי הביניים משתמשים במדרש כדי להסביר מילים שונות ולראות בהן מילים מורכבות. כך למשל המילה התנכית 'צלמוות' מפורשת אצל רש"י ואחרים 'צל של מוות', אחרים דרשו 'צאו למות', ואחרים ראו בה מילה רגילה הקשורה במילה 'צלם'. יהודה אבן ג'נאח הסביר את המילה 'בלעדי' מספר בראשית כהרכבה של "טעם בל – אין, וטעם עד – התכלית". על המילה מספר יחזקאל 'חשמל' דרשו שמדובר ב"חיות אש ממללות", צירוף של "חש מל". 'כרמל' הוא לדעת המדרש 'רך מל' (רך ומלא) או 'כר מלא'. כן נוצר המדרש הידוע על המילה אברך: "אבר בחכמה ורך בשנים". המילונאי סעדיה אבן דנאן סבר שחרגול הוא "סוג של ארבה המקפץ בצליעה, ... מן חיגר (פיסח) ורגל (שוק)". את אגרטל פירש כ"אגר טל", כלי לאגירת דם כבשים או מים טהורים. דיונים לאורך מאות שנים עסקו בפועל המקראי 'יכרסמנה',

בדיעבד אנו רואים בו פועל רגיל, לכרסם. גם המילה 'אחשדרפנים', שמקורה פרסי, זכתה לשלל מדרשים.

לא כל המילונאים אהבו את דרך הפרשנות הזו, וגם ממן מרמז שזו דרך מנומקת במקרים שונים, אבל יש להציב לה גבולות, ולעיתים קרובות מילה מורכבת לכאורה היא מילה רגילה בתכלית.

ברדס אקטיבי בחדר האטום

ממן מקדיש חטיבה בספרו גם למילונאות המודרנית, ואחד המאמרים עוסק ב"תחדישים מתקופת מלחמת המפרץ". כמו כל מלחמה, גם המלחמה הזו, שבה היינו שותף פסיבי, הולידה מילים וביטויים שלצורך איסופם נעזר ממן בבוגרי החוג ללשון העברית בירושלים. כמה דוגמאות.

אם המלחמות. השם שנתן סדאם חוסיין למלחמה, האמריקנים השיבו לו בכינוי חלופי: "אם הביזיונות".

ברדס אקטיבי. מסכה שחולק לילדים קטנים וכוללת מפוח, לעומת 'ברדס פסיבי', ללא מפוח. גם 'מבורדס'.

גהינום צף. הזרמה של אלפי טונות נפט למפרץ הפרסי כדי למנוע פריצה של כוחות הברית דרך כוויית.

גל דומם. רדיו הפתוח בשבת לצורך אזעקות בלבד. גם 'הגל השקט', מספיקי מלחמת יום הכיפורים.

התניילנות. התעטפות ביריעות ניילון להגנה בפני גזים רעילים.

חדר אטום. הממ"ד בגרסת שנות התשעים, שזכה גם לחידוש 'אטומיה'.

חורף גרעיני. התייחס לטענה שהעיראקים ישתמשו בנשק לא קונבנציונאלי.

לפרשן. להשמיע פרשנות. על פי ממן הפועל נולד בימי מלחמת המפרץ.

מאובך. מוגן מפני התקפת אב"ך (אטומי-ביולוגי-כימי). גם 'מאוטם', מוגן בחדר אטום.

מתוסקאד. תחושת חוסר הישע של הישראלי המתוסכל אל מול טילי סקאד.

סופת מדבר. הסיסמה שנטבעה בעברית כאזהרה בפני טילים, בעקבות desert storm האמריקני. גם 'סערת מדבר'.

ערכות מגן. גרסה משודרגת של 'ערכות אב"כ'.

פצצה חכמה. פצצה ממוחשבת ומדויקת.

שועל. כלי רכב משוריין המסוגל לזהות חומרי לחימה בשטח, תרגום של fox. גם 'שועלית' ו'שועלון'.

תותח על. כלי משחית מתקדם.

תספוקת. חידוש של משה שלונסקי בשידור "חדשות המפרץ".

תרחיש. התפשט בימי המלחמה וזכה למכתב של מזכירת האקדמיה שושנה בהט לישראלי מודאג. היא כותבת שהמילה נדחתה אמנם על ידי האקדמיה, אך "ספק אם עוד אפשר יהיה לשים מחסום לתרחיש". צדקה.